

NATIONALEKONOMIENS METODPROBLEM¹⁾

Av JOHAN ÅKERMAN.

I.

DE teoretiska konstruktionernas logiska rationalisering av ett intuitivt underlag framträder allt tydligare, då man nu — efter 150 års socialvetenskaplig utveckling — granskar sambandet mellan premisser och teorier inom nationalekonomien. Att premissanalysen är något sekundärt, som följer mer än ett sekel efter de grundläggande teoriernas uppställning, synes vara karakteristiskt för nationalekonomien i dess hittillsvarande utformning. Men detta förhållande har sina tydliga orsaker: *Tableau économique* — den ekonomiska interdependensens, jämviktslärans och prusbildningsförklaringens grundval — framställdes endast några årtionden innan världen genom den tekniska och sociala revolutionen fullständigt ändrade karaktär, varigenom en relativt stationär hushållning förvandlades till en kumulativt progressiv.

Hur kunde det då bli möjligt att bibehålla den naturliga ordningens statiska metod under ett århundrade, som kännetecknas av våldsam evolution och därtill av systematiskt periodiska variationer? Förklaringen torde främst kunna sökas i det faktum, att utvecklingen var allmän: teknik, befolkningsökning, sammanslutningar — alla det ekonomiska och sociala livets företeelser — voro underkastade en progression, som i en första uppskattning kunde betraktas som allmängiltig och harmonisk. *Tableau économique* ger lösningen: Redan där har man en jämn stegring av nationalinkomsten på grundval av en given fördelningslag. Jämviktslärans simultanekvationssystem behövde endast förses med en expansionsfaktor för att de lagar, som gälla i ett slutet

---

¹⁾ Artikeln grundar sig på mina föreläsningar vid Aarhus Universitet den 11. och 12. maj och på mitt föredrag i Socialøkonomisk Samfund den 8. maj 1942.

NATIONALEKONOMIENS METODPROBLEM¹⁾

Av JOHAN ÅKERMAN.

I.

DE teoretiska konstruktionernas logiska rationalisering av ett intuitivt underlag framträder allt tydligare, då man nu — efter 150 års socialvetenskaplig utveckling — granskar sambandet mellan premisser och teorier inom nationalekonomien. Att premissanalysen är något sekundärt, som följer mer än ett sekel efter de grundläggande teoriernas uppställning, synes vara karakteristiskt för nationalekonomien i dess hittillsvarande utformning. Men detta förhållande har sina tydliga orsaker: *Tableau économique* — den ekonomiska interdependensens, jämviktslärans och prusbildningsförklaringens grundval — framställdes endast några årtionden innan världen genom den tekniska och sociala revolutionen fullständigt ändrade karaktär, varigenom en relativt stationär hushållning förvandlades till en kumulativt progressiv.

Hur kunde det då bli möjligt att bibehålla den naturliga ordningens statiska metod under ett århundrade, som kännetecknas av våldsam evolution och därtill av systematiskt periodiska variationer? Förklaringen torde främst kunna sökas i det faktum, att utvecklingen var allmän: teknik, befolkningsökning, sammanslutningar — alla det ekonomiska och sociala livets företeelser — voro underkastade en progression, som i en första uppskattning kunde betraktas som allmängiltig och harmonisk. *Tableau économique* ger lösningen: Redan där har man en jämn stegring av nationalinkomsten på grundval av en given fördelningslag. Jämviktslärans simultanekvationssystem behövde endast förses med en expansionsfaktor för att de lagar, som gälla i ett slutet

---

¹⁾ Artikeln grundar sig på mina föreläsningar vid Aarhus Universitet den 11. och 12. maj och på mitt föredrag i Socialøkonomisk Samfund den 8. maj 1942.

stationärt samhälle, även skola gälla i ett harmoniskt tillväxande. Den samhällssfär, som den endogena, rent ekonomiska teorien vill behandla, kunde lätt ändras till en jämnt expanderande sfär. Det naturliga stationära jämviktsläget har utan svårighet modifierats till det naturliga jämna framåtskridandet.

Med år 1914 ändras denna skenbara kongruens mellan fakta och teori. Det »jämna framåtskridandet« försvann och ersattes av en i genomsnitt betydligt mindre utpräglad ekonomisk utveckling. Konjunkturvågorna, vilka man i det längsta sökt hålla utanför det teoretiska schemat som exogena störningar, måste nu — framför allt efter 1929 års kris — betraktas som centrala moment. Men ännu viktigare är, att de skilda progressivkrafternas disparitet trädde tydligt i dagen. Sedan befolkningsökningen visat tendens att sakta av, medan teknikens rationaliseringsprocess rent av ökades under 1920-talet, och sedan de skilda industriländerna följde helt olikartade utvecklingsförlopp, blev hypotesen om en naturlig allmängiltig progressionstendens ingenting annat än en fiktion.

När vi nu se tillbaka över den ekonomiska teoriens 150-åriga observationsperiod, så framträda tre inbördes helt olikartade avsnitt: Den klassiska teoriens tillblivelseskedde sammanfaller delvis med den industriella, politiska och sociala revolutionen på gränsen mellan det 18. och 19. århundradet; så följa, 1815—1914, hundra år av skenbart jämn industrialisering och från 1914 vidtar en epok, som icke utan skäl kallats industrialismens kris. Genom denna kris har verklighetsproblemet — frågan om de ekonomiska teoriens enhetlighet och alltidgiltighet — för första gången blivit samhällsvetenskapens fundamentala problem och detta därför att vi nu icke längre kunna binda teoriens schemata till den klassiska och nyklassiska lärans upphov: den naturliga ordningen eller dess modifikation: den harmoniska expansionen.

När man därför går att granska nationalekonomiens metodproblem, blir det icke endast nyligen framställda teorier, som böra beaktas; tvärt om — det är hela den klassiska och nyklassiska lärobyggnadens gemensamma grund, som måste studeras; det är basen för alla centrala teorier från Quesnay till Keynes, som skall undersökas. Vi kunna här endast stanna inför det allra mest väsentliga i detta gemensamma underlag, och det kan sägas vara en — på naturfilosofien (numera omedvetet) fotad — aprioristisk syntes av följande element:

- 1) Begreppsdefinition av typen: inkomst = konsumtion + sparande, pris = kostnad, sparande = investering; där alltså totalitetsbegrepp sammanställas till indentiteter.
- 2) Verklighetsbeskrivning; den klassiska teoriens tre produktionsfaktorer avsågo att giva en schematiserad beskrivning av den sociala strukturen och lyckades också i viss mån därmed; de begrepp, som senare införts avse väl att vare relevanta för det aktuella samhället, men här kalkeras oftast den klassiska modellen.
- 3) Kalkylmodell; teorien säger »Om A, så B«; den funktionella teorien har just till uppgift att meddela, hur en faktor beter sig, om, *ceteris paribus*, en annan faktor ändras.
- 4) Normsättning; den klassiska teorien infogade även en norm — den naturliga ordningens jämvikt skulle i längden återställas av sig själv, om inga ingrepp företoges, men härigenom uppkommer i princip en spänning mellan normsättning och kalkyl, då den senare ju förutsätter ingrepp.

Denna aprioristiska syntes av fyra skilda teoretiska element bygger på fyra inbördes korrelerade premisser:

- 1) Nytt- och/eller vinstmaximering som generellt — alla andra uteslutande — motiv.
- 2) Makrosfären är en enkel summation av mikrosfärerna ($M = \Sigma m$), varför nationalekonomien kan betraktas som en generaliserad företagsekonomi.
- 3) Fullständig atomism, d. v. s. produktionsfaktorernas och produkternas fullkomliga delbarhet, möjliggörande marginell analys.
- 4) Tidlöshet i sådan mening att endast nuläget eller ett oändligt avlägset nytt jämviktsläge beaktas; om tänkta registreringspunkter införs, räknas icke med någon principiell skillnad mellan kalkylskalans »tidsskala« och den faktiska kalender-tiden ($T = t$).

Att den klassiska och neoklassiska teorien från Adam Smith till Marshall och Keynes vilar på naturfilosofiens aprioristiska syntes med dess inbördes logiskt korrelerade premisser har sällan genomskådats, dels därför att premissredovisningen varit ytterligt knapphändig eller obefintlig, dels emedan de framställda teorierna än framställts och uppfattats som kalkylmodeller, än som logiska eller begreppsliga översättningar av den ekonomiska verkligheten, än som normsystem.

Under sådana omständigheter är det ej förvånande, att de senaste årtiondenas försök att göra teorien mera realistisk, genom att beakta den monopolistiska prisbildningen och produktionsfaktorernas bristande atomism och genom att »införa tiden« eller skilja på »statik« och »dynamik«, ofta uppvisa svåra inkonsekvenser. Den supplementärt tillfogade »realismen« har endast fört till nya antinomier; i motsats till en logiskt sammanhängande teori för en atomistisk, tidlös ordre naturel bli sådana tillägg ofta varken logiska eller realistiska.

II.

Vi skola nu med ledning av nedanstående schema följa några av de viktigaste försöken att »utveckla« den imaginära men logiska allmänna jämviktens system. Vi indela dessa teorier i två grupper, de som gälla de totala sammanhangen eller makrosfären (M) och de som avse de partiella sammanhangen eller mikrosfären (m). Problemet kan angripas dels som ett rent deduktivt spörsmål, dels som en induktiv uppgift; ofta har man ansett att den ökade realismen skulle vinnas genom övergång från deduktion till induktion eller genom legering av både metoderna — ehuru just en sådan övergång eller legering innebär nationalekonomiens svåraste metodproblem. Inom deduktionen kan man skilja på statik och dynamik, varvid nota bene båda metoderna endast referera till processer utanför kalendertiden; statiken refererar till T_0 eller $T_{+\infty}$, dynamiken till tänkta observationspunkter längs en tänkt registreringsskala; ingendera metoden kan anknytas till den faktiska tidsskalan (t-skalan) eller till faktiska tidsserier ur statistiken. Inom induktionen kan man tala om jämviktslagar och evolutionslagar — även inom empirien släpper icke jämviktsidén sitt grepp om analysen, därför att varje slag av logiskt tänkande kräver en bas eller ett refenssystem.

		Total (M)	Partiell (m)
Deduktion	Statik	Allmän jämvikt i $T_{+\infty}$ (Walras) eller gm. anticipationer i T_0 (Myrdal).	Speciell jämvikt (Marshall).
	Dynamik	Förloppsanalys (Lundberg).	Spindelvävsteomet.
Induktion	Jämviktslagar	Strukturkonstant rekonstruktion (Tinbergen).	Statistisk efterfrågeanalys (Moore, Schultz).
	Evolutionslagar	Allmänna evolutionslagar (t.ex. Cassel, Snyder, Douglas, Mills).	Empirisk kostnadsanalys.

Schemat visar forskningens tendens att både på den totala och partiella analysens område röra sig — eller kanske försiktigare uttryckt, söka röra sig — från deduktiv statik till induktiva evolutionslagar, men att samtidigt hålla fast vid den aprioristiska syntesen av begreppsdefinition, verklighetsbeskrivning, kalkylmodell och även, indirekt, normsystem.

I *Walras'* system utkristalliseras fortfarande hela läran om den ekonomiska interpendensen i det absoluta atomistiska fri-konkurrens-samhället, varvid det slutliga jämviktsläget uppkommer efter ett ingrepp, följt av en oändlig störningsfri anpassningsprocess. Interpendensen är ett axiom, som kan uttryckas med termen »allmän jämviktstendens«, men denna tendens kan icke bestämmas — ej heller tänkas komma till uttryck i en punkt på kalendertidens skala. Endast en asymptotisk tillnärmelse till jämvikten genom en oändlig anpassning kan uttrycka den allmänna jämviktens idé; endast denna fiktion med alla dess till den naturliga ordningens »X-samhälle« bundna premisser är riktig.

Genom förutsättningen om fullt och riktigt förutsedd framtid har *Myrdal* genom sin betydelsefulla avhandling om prisbildningsproblemet och föränderligheten sökt överföra jämviktsläget från $T_{+\infty}$ till T_0 . Den ekonomiska kalkylen har härigenom fått sitt utgångsläge, sitt mål-medels-schema och sitt resultat samlat i nu-punkten — antecipationerna rulla upp hela tidsskalan och förlägga den i nuet. Men denna tanke möter två till synes oöverstigliga hinder: För det första är ett enstaka, isolerat jämviktsläge helt obestämt — det är ju endast ett inventarium av storheter och relationer och alla kriterier saknas, som skulle kunna utpeka nuläget som ett faktiskt jämviktsläge. I den *Walraska* konstruktionen har man däremot en följd av lägen, vilkas inbördes differenser, allteftersom anpassningsprocessen pågår, bliva infinitesimalt små. För det andra föreligger det en antinomi mellan begreppet fullt förutsedd framtid och det individuella antecipationsbegreppet, ty om ett subjekt A har full kunskap om subjektet B:s planer och B i sin tur full kunskap om A:s planer, inklusive A:s fullständiga kunskap om B:s planer o. s. v., förfaller all planering i realistisk mening. Inom teorien rymmes med andra ord inga differenser mellan *ex ante* och *ex post* — antecipationsteorien har fört den klassiska ekonomiens metod att relegera alla icke-endogena moment som »exogena störningar« till den yttersta gränsen. Dess verklighetsinnehåll är den rena identiteten, $A \equiv A$.

När *Marshall* i sin teori om den partiella jämvikten alltid undviker en generalisering av densamma till allmän jämvikt, grundas detta på en instinktiv fruktan för de kunskapsteoretiska problem, som skulle blottas av en sådan generalisering — problem, som uppenbarligen måste underminera den klassiska lärobyggnad, vars försvarare han ville bli. Men hur naturlig och logisk den partiella jämvikten än kan te sig, rymmer den — utan några medvetna generaliseringsförsök — samma, till synes olösliga, verklighetsproblem. Ty redan med termen efterfrågan har han givit sig generaliseringen i våld: vad är denna allmänna efterfrågan, om icke en summering av »marknadens« reaktion för prisbildningen, ytterligare belyst med termen efterfrågeelasticitet? Men var går gränsen mellan den isolerade marknaden och hela makrokosmen? För att söka gardera sig mot denna invändning inför *Marshall* begreppet jämvikt »in the short run«; för ett enskilt företag och möjligen för en näringsgrupp kan man tänka sig intermittenta ändringar — jämviktstillstånd, som utbilda sig på grundval av en primär ändring t. ex. i tekniken — men både företagets efterfrågan på produktionsfaktorer (t. ex. råvaror och mellanprodukter) och »marknadens« efterfrågan på företagets fabrikat är beroende av makrokosmens ändringar, som enligt jämviktsteorien endast kunna studeras som »in-the-long-run«-processer.

När vi nu lämna den statiska metoden för att övergå till den dynamiska, varvid på varandra följande registreringspunkter observeras, blir dessa inre metodologiska svårigheter ännu mer framträdande, därför att man nu alltmer avlägsnar sig från den allmänna, fiktiva men logiska, jämviktens princip. Det är karakteristiskt, att det första steget togs på det partiella området i och med det s. k. *spindelvävsteoremet*. Här saknas ännu en tidsaxel, och de konsekutiva buden på efterfråge- och utbudskurvorna tänkas leda till en fortskridande tillnärmelse till den naturliga, givna jämviktspunkten — efterfråge- och utbudskurvornas skärningspunkt. Till skillnad mot den allmänna jämviktens uppkomst som en oändlig, längs en tidsskala registrerad, tillnärmelseprocess, vari hela makrokosmen är inbegripen, är det här frågan om en under obegränsad tid isolerad marknad. Köpare och säljare avgiva sina på varandra följande bud och härigenom realiseras jämvikten »till sist«. Skall teoremet giva uttryck för en kalkyl, så måste man fråga sig, vem som uppställer detta planerade förlopp för pris-kvantitets-relationens samspel.

Skall teoremet vara en verklighetsbeskrivning, faller dess bristande realism i öppen dag.

Den dynamiska metoden har under 1930-talet överförts till de totala sammanhangens område, dels under intryck av konjunkturanslynsens behandling av tidsserier, dels under påverkan av spindelvävsteorems metodologi. Den s. k. förloppsanalysen har sålunda sitt ursprung i såväl induktiva som deduktiva metoder, i såväl kausal förklaring av ett faktiskt förlopp som i en logisk kalkyl¹⁾, men vid utformningen har den gått förbi de fundamentala metodproblem, som denna dualism borde ha ställt i frågans centrum, och i stället accepterat den klassiska aprioristiska syntesen mellan begreppsdefinition, verklighetsbeskrivning, kalkylmodell och normsättning, varvid framställningen endast tar sikte på begreppsdefinition och kalkyl. Sin klaraste och för fortsatt forskning mest betydelsefulla demonstration har förloppsanalysen erhållit i *Lundbergs »model sequences«*²⁾, vari skilda storheters (inkomst, sparande, investering etc.) förlopp registreras i punkterna $T_1, T_2, T_3 \dots$ efter varierande ingrepp i den givna utgångspunkten T_0 . Att metoden har såväl ekonomisk-politisk som didaktisk betydelse — det sistnämnda som ett förträffligt uttryck för totalitetsbegreppens interdependens inom jämviktssystemet — bör understrykas. I detta sammanhang skola vi endast påvisa de metodologiska svagheter, som sammanhånga med metodens klassiska underlag: För det första är systemets drivande kraft lokaliserat till den i periodskarvarna (d. v. s. vid $T_1, T_2, T_3 \dots$) framträdande differensen mellan väntad och realiserad inkomst; denna inkomst behandlas som företagsinkomst, och det säges, att staten spelar en helt passiv roll i expansionsförloppen. Men samtidigt är expansionen uppenbarligen resultatet av en plan, som alldeles icke kan givas något innehåll i ett fri-konkurrens-samhälle. Model sequences sakna med ett ord ekonomisk-politisk strukturbestämning. Och därmed följer, att den partiella jämvikten in the short run anses också gälla för makrokosmen — ett systematiskt fel, som förloppsanalysen har gemensamt med 1930-talets hela penningteori. För det andra ger analysen genomgående uttryck för en tvekan, om modellförloppen kunna betraktas som konjunktur-

¹⁾ Jfr. förf:s »Om det ekonomiska livets rytmik«, Stockholm 1928, (särskilt sid. 233) och »En konjunkturteoretisk problemställning«, Ekonomisk tidskrift 1932, där den metodologiska spänningen mellan kalkyl och kausal förklaring ännu icke genomskådats, även om den antytts.

²⁾ E. Lundberg: »Studies in the theory of economic expansion«, Stockholm 1937.

förklaringar eller om de endast skola utgöra logiska kalkylmodeller. Denna tvekan är symptomatisk och naturnödvändig, just därför att undersökningen icke från början tagit ställning till det fundamentala metodproblemet — sambandet mellan å ena sidan logisk begreppssammanställning och därpå grundad kalkyl och å andra sidan en kausal analys av ett tids- och rums- och därför strukturbestämt skeende.

Vi taga nu steget från deduktion till induktion — ett mycket långt steg, därför att nationalekonomien, trots de senaste årtiondenas alla ansträngningar att göra socialvetenskapen till en empirisk realvetenskap, ännu i allt väsentligt drar en skarp gräns mellan »teori« och »data«.

Liksom spindelvävsteoremet inledde den dynamiska deduktionen på det partiella området, så är det även inom induktionen den partiella analysen, som blir föregångare för en induktivt grundad teori. Hela konjunkturteorien är visserligen pionjär på detta område — och den rör sig endast inom markrokosmen — men fram till omkring 1930 betraktas konjunkturforskningen som en specialvetenskap, ett annex til centralteorien. De statistiska efterfrågekurvorna hälsades däremot som banbrytare för »statistical testing of economic theory«; det dröjde dock inte länge, innan man nödgades fråga sig vad dessa empiriska medeltalslinjer för pris-kvantitets-reaktionen avseende en grupp jordbruksprodukter (socker, spannmål) verkligen skulle betyda. Från statistisk synpunkt är frågan enkel: ju flera data, desto bättre rekonstruktion av »efterfrågelagen«. Men från ekonomisk synpunkt blir förhållandet motsatt: ju fler årsdata, som medtages, desto mer olikartad blir den »marknad«, som analyseras och som postuleras vara ensartad. Tar man exempelvis den amerikanska sockermarknaden under de senaste trettio åren, har man data för en marknad, som kan betraktas vara helt oreglerad av stats- och monopolistiska ingrepp, blandade med data för en förtrustad marknad, på grund av det kubanska utbudets monopolistiska reglering och data för år med ren statskontroll under det första och andra världskriget och delvis under the New Deal. Att sammanfatta alla dessa marknadssituationer till en »efterfrågelag« för socker är uppenbarligen problematiskt. Man tvingas alltså säga, att ur statistisk synpunkt är den idealtypiska efterfrågekurvan grundad på ett oändligt stort antal data, men ur ekonomisk synpunkt är den idealtypiska efterfrågekurvan — en punkt! Därmed är man tillbaka till den speciella jämviktens skärnings-

punkt mellan efterfråge- och utbudskurvorna, men empiriskt finnes ju intet skäl att utpeka en sådan årskonstellation som ett jämviktsläge.

Helt konsekvent blir nästa etapp ett försök att utvidga tanken om »statistical testing of economic theory« till makrokosmen och då i första hand en förklaring av konjunkturvägarna. När *Tinbergen* rekonstruerar investeringsaktiviteten (som regel uttryckt med tackjärnsproduktionen) under årtiondena före 1914, sker det för att pröva Haberlers konjunkturframställning, vilken i sin tur kan sägas utgöra en demonstration av det jämviktsekonomiska systemet. Haberlers endogena konjunkturteori bygger alltså på förutsättningen, att variationer uppkomma i det atomistiska frikonkurrens-samhället genom exogena ändringar i data. Även för *Tinbergen* blir studieobjektet alltså ett strukturkonstant samhälle (innerst en ordre naturel) och X-samhällets totalitetsbegrepp tänkas representerade av skilda statistiska tidsserier. När *Tinbergen* nu i sin multipla korrelationsanalys finner, att ändringar i företagsprofiten med ett år förebåda ändringar i realkapitalbildningen (»investeringen«), så sluter han därav, att profitvariationerna utgöra den kausala faktorn, den drivande kraften i systemet. Därmed har han statistiskt bevisat, vad ledande konjunkturteoretiker från Veblen till Robertson och Schumpeter postulerat — och redan detta är en prestation av rang. Icke desto mindre måste *Tinbergens* »testing« stöta på allvarliga olösta metodfrågor just därför att hans analys vill vara ett bevis för orsakssammanhang i ett atomistiskt samhälle, en ordre naturel. För det första måste man fråga sig, om profitvariationerna skola uppfattas som primärorsak i klassisk mening, om han inte förklarar cykeln genom cykeln. Ty profitvariationerna äro ju i sin tur beroende av andra ekonomiska moment. Skall den kausala analysen föras längre — och det bör den — får man frågor, som rikta sig till drivande krafter, som verka genom cykeln och vilkas styrkevariationer även ha annan sekulär spännvidd: befolkningsökning, teknisk utveckling, förtrustning, kreditsystemets framträdande äro sådana drivande krafter, till vilka man även kan foga politiska moment, såsom växlingen mellan de stora krigs- och fredsperioderna. För det andra tvingas *Tinbergen* genom sin metod att acceptera förutsättningen om de olika faktorernas ensartade och lika starka verkan i alla konjunkturfaser. Men i själva verket är det olika grupper, som äro avgörande under depression och högkonjunktur: uppsvinget börjar i företagen och främst inom kapi-

talindustriens företag, då sammanställningen av för- och efterkalkyl åter visa stigande vinster; högkonjunkturen och krisen behärskas av bankerna, som förkorta sina blickfält och inskränka krediten, då felinvesteringar hota och sparkapitalet blir knappt. Cykelns nedre partier domineras av specifika, till de olika företagen anknutna, pris-kostnads-problem; cykelns övre delar styras däremot av generella kategorier, emedan det här gäller den mest fungibla av alla nyttigheter, köpkraften eller krediten. När Tinbergen för sin analys endast i generella termer, förutsätter han, att hela cykeln har den karaktär, till vilken den närmar sig vid högkonjunkturs slut: fullt kapacitetsutnyttjande samt totalitetskategorier, t. ex. profit, som allmängiltiga parametrar. I en första approximation borde konjunkturteorien delas i en real och specifik del, passande för depressionsfasen, och en monetär och generell del, avseende högkonjunkturen¹⁾. Men en mera ingående konjunkturförklaring måste taga med alla viktiga grupper genom för dem representativa indikatorer och ur deras samspel rekonstruera det cykliska förloppet.

Schultz' statistiska efterfrågekurvor och Tinbergens konjunkturkonstruktion vilja framställda partiella resp. totala induktiva jämviktslagar. Båda söka — ev. med »time-lag« — överflytta den logiska deduktionens principer till det tidliga skeendets områda. Försök ha dock ej saknats att låta siffrorna tala för sig själva, att på grundval av rent kvantitativ analys få fram evolutionslagarna. Ekonometrien bygger här på sociologiens traditioner ända sedan Comte och det är helt naturligt, att den amerikanska behaviorismen — med dess anknytningar till såväl sociologi som ekonomi — presterat det mesta arbetet på området. Medan *Cassels* och *Snyders* beräkning av framåtskridandets »naturliga« tillväxtprocent och *Douglas'* försök att fastlägga fabriktionskoefficienterna — förhållandet mellan arbetets och kapitalets inverkan på produktiviteten²⁾ — bygga på jämviktsidén fast i evolutionslagens

¹⁾ Med anledning av prof. *Erich Schneiders* intressanta recension av min »*Ekonomisk teori I*« i *Weltwirtschaftliches Archiv* 1942: 3 sid. 122, får jag framhålla, att den strukturanalys, som står i min bok på sid. 266 ff., endast avser att vara en *immanent* kritik av *Tinbergens* metod, påvisande, att Tinbergen icke driver sin analys till kausala element utanför cykeln; dessa element betecknas med pilarna på diagrammet. Det föreligger därför ingen motsättning mellan strukturanalysen på sid. 266 och på sid. 279. Det är sistnämnda passus, som utgör grundtanken i min strukturanalys, som i »*Ekonomisk teori II*« utvecklas och tillämpas.

²⁾ *P. Douglas*: »*The theory of wages*«, New York 1934.

form, så har *F. C. Mills*¹⁾ sökt att fullständigt frigöra sig från jämviktsteorien, ja, över huvud från den ekonomiska teorien. En mycket intressant metodologisk analys²⁾ har emellertid visat, att just då *Mills* vill bevisa förefintligheten av lagbundenhet i prisernas »beteende«, nödgas han gripa tillbaka endera på jämviktsidén eller också på konjunkturcykeln som en given, oförklarad referensskala.

Slutligen kan man tänka sig induktiva evolutionslagar på det partiella området: ett företags eller en industris kostnadsutveckling under en lång följd av år kan belysa såväl utormordentligt betydelsefulla konjunkturteoretiska problem som företagsekonomiens problemställning. En sammanställning av den företagekonomiska kostnadsteorien och faktiska kostnadsförlopp måste väcka intressanta frågor om gränskostnadsbegreppets empiriska innebörd, om den monopolistiska konkurrensens faktiska kvantitativa uttryck o. s. v. Ända till vårt schemas sista led möta vi sålunda åter och åter det fundamentala problemet om sambandet mellan deduktion och induktion i nationalekonomien.

Till frågan om sambandet mellan teori och verklighet sluter sig spørgsmålet om förhållandet mellan teori och politik; i den klassiska och nyklassiska problematiken äro dessa båda ting oupplösligt förenade, ty teorien är a priori på en gång verklighetsbeskrivning och politiskt instrument. Vi kunna i relationen teori-politik skilja på två särskilda frågor, nämligen förhållandet mellan plan och skeende, och förhållandet mellan normer av högre och lägre ordning. I den klassiska kalkylen, exemplifierad av *Cassels* krav på prisnivåns konstans, medgives intet utrymme för autonoma processer — konjunkturcykeln måste i harmoni med denna tankegång vara ett rent monetärt fenomen, som fullständigt kan kontrolleras. Förhållandet mellan planen och den verklighet planen skall bemästra, är sålunda intet problem; är planen »rationell« och logisk, så har den ekonomiska teorien fyllt sin upp-

¹⁾ *F. C. Mills*: »The behavior of prices«, New York 1927. — Prof. *Jørgen Pedersens* rikt givande arbete »An analysis of price behaviour«, Kbhvn. 1938, är ett av de fåtaliga lyckade försöken att förena ekonomisk teori och ekonomisk statistik.

²⁾ »Critiques of research in the social sciences: II: An appraisal of Frederick C. Mills' The behavior of prices«, by Raymond T. Bye. Social science research council, New York 1940. — Diskussionsinlägg av *Viner* och *Mitchell* om sambandet mellan deduktion och induktion äro mycket stimulerande.

gift. Ställer man däremot frågan så, att planen är tids- och rumsbestämd, och sålunda måste anpassas till det föreliggande strukturläget (t. ex. gällande relation mellan statens och det privata initiativets maktområde) och den föreliggande konjunkturfasen (t. ex. depression eller högkonjunktur), blir denna problematik mycket mera invecklad men också mycket mera realistisk¹⁾. På denna centrala punkt kan man vänta sig stora landvinningar, då nationalekonomien på bred front kommer att angripa verklighetsproblemet.

Även förhållandet mellan normerna kräver ökat beaktande. Det är ju så, att det ekonomiska livet icke dirigeras av *en* norm utan av många, som måste koordineras. För den allmänna utvecklingen gäller alltid normen om nationalinkomstens maximering. För penningpolitiken kan man exempelvis söka tillämpa normen om prisnivåns reglering i omvänd proportion till produktiviteten. Men dessa normer råka nödvändigtvis i konflikt, därför att den förstnämnda grundas på en induktivt tänkt evolutionslag, den senare på jämviktsekonomiens deduktivt-tidlösa schema. Vid tillämpningen av den sistnämnda penningpolitiska normen nödgas man klippa av konjunkturuppsvinget — som utmärkes av *samtidig* stegring av produktion och prisnivå, vilket från klassisk synpunkt måste betecknas som »konjunkturparadoxen» — varigenom normen om nationalinkomstens maximering negeras. För att harmoniera dessa normer kräves uppenbarligen en generell, till tidsförloppet anknuten norm, som anger en viss önskvärd relation mellan framåtskridande och konjunkturväxlingar. — Penningpolitiken före 1929 års kris visar på ett slående sätt, de faror som följa med absoluta, »alltidgiltiga» normer: just därför att man i U. S. A. från 1927 tog sikte på vidmakthållen full sysselsättning, med premisen att detta innebure ett normalt jämviktsläge, förde den härpå grundade kreditpolitiken till felinveste-

¹⁾ Ett enkelt tankeexperiment kan måhända klargöra tankegången ytterligare: Antag, att en nationalekonom tillkallas för att giva råd under en pågående inflationsprocess. Utgår han härvid från en »allmängiltig lag«, bytesekvationens »kausala« omtydning, kvantitetsteorien, så har han intet särskilt intresse för de speciella, strukturella och konjunktorella, omständigheterna. I princip bör det logiska sambandet $MV = PT$ eller en utveckling av formeln vara tillräckligt som handlingsunderlag. Utgår ekonomen däremot från ett studium av föregående stora inflationsprocesser, t. ex. såsom dessa beskrives i *Kemmerer's »Money*«, och samtidigt från de just aktuella tids- och rumsbestämda förhållandena, blir hans kalkylmodell helt annan och mycket mera specifik.

ringar av hittills okända mått. För förståelsen av den oundvikliga spänningen mellan alltidgiltig, jämviktsekonomisk penningpolitik och strukturellt och konjunkturrellt orienterad penningpolitik är 1920-talets senare år ett studieobjekt av första ordningen — ja, så klarläggande, att det i viss mån eliminerar satsen, att man icke kan experimentera inom nationalekonomien.

III.

De metodsvårigheter vi påträffat i såväl deduktivt som induktivt grundade teorier kunna genomgående återföras på den klassiska aprioristiska syntesen av fyra olika frågeställningar. Allt som faller utanför denna skenbart enhetliga problematik betraktas som störningar eller, med modernt språk, »exogena ändringar i data«. Men var går gränsen mellan endogent och exogent? Vi ha i själva verket två obestämda begränsningslinjer, nämligen dels mellan mikroskosmen, företagsekonomiens objekt, och makroskosmen, nationalekonomiens objekt, (summeringsproblemet), dels mellan det rent ekonomiska (logiskt-begreppsliga) sammanhanget och det allmänna sammanhanget, som kan innefatta politiska, sociala, psykologiska, tekniska moment av alla slag (kausalitetsproblemet).

Finnes det då ingen möjlighet att komma dessa metodsvårigheter in på livet? Måste den ekonomiska teorien fortsätta att röra sig inom denna halv dager av bortglömda klassiska premisser, som nutida forskare i allmänhet skulle förkasta, om det påvisades att de äro logiskt nödvändiga förutsättningar för deras metodologi? Det förefaller mig, som om jag funnit en lösning: I stället för fiktiv enhetlighet i frågeställningen betraktas den nationalekonomiska problematiken som fundamentalt dualistisk. Å ena sidan har man en logisk kalkyl, som rationaliserer de agerande gruppernas planer under ett visst, strukturbestämt tidsavsnitt, å andra sidan en kausalanalys, som rekonstruerar skeendet längs tidsskalan för en visst skede. Man får alltså dels för ett visst tidsavsnitt relevanta kalkylmodeller, en logisk planteori, dels en rekonstruerande kausalanalys, som i de drivande krafternas inverkan på gällande institutioner (vilka kunna betraktas som utkristalliserade, tidigare fria drivande krafter) samt skilda, ekonometriskt studerade gruppaktiviteter, söker kausala, förklarande element i egentlig mening. I stället för den klassiska alltidgiltiga frågeställningen, har man alltså en dualistisk tidlokaliserad frågeställning. Mellan dessa två teorier, kalkyl och kausalanalys, står en »kontrollteori«, grundad på det faktum, att kausalanalysens resultat böra i möjligaste mån

utgöra premisser för kalkylmodellerna, medan dessa sistnämnda i sin tur ingå som element i rekonstruktionen. Både kalkylen och kausalanalysen har sitt verklighetskriterium i sin prognostiska egenskap, i förmågan att rätt förutse ingreppens effekt, resp. det närmast framtida skeendet (utöver det tidsavsnitt som kausalanalysen behandlat).

Men utom en samling kalkylmodller (olika för olika tidsavsnitt) och en på analys av drivande krafter, struktur, konjunktur och gruppaktiviteter inriktad kausalanalys samt en mellan dessa stående kontrollteori kvarstår den ursprungliga matematisk-klassiska jämviktsläran ograverad. Då alla denna läras premisser accepteras och genomskådas, framstår den som en logiskt riktig och didaktiskt värdefull teori för en ren fiktion, l'ordre naturel.

Utrymmet förbjuder att mera utförligt beskriva kalkylmodellernas och kausalanalysens utformning utan jag får därför hänvisa till mina skrifter i ämnet¹⁾. Det kan emellertid vara nyttigt att taga upp några metodfrågor, som behandlats även av andra forskare och sammanställa deras behandling hos dem och hos mig:

1) *Statik-dynamik*. Denna differentiering, som på senare är orsakat så mycket begreppsförvirring, upplöses, om man gör klart för sig, att det endast finnes statisk kalkyl (all beräkning samlad i T_0) och dynamisk kalkyl (de tänkta planeffekterna av ingrepp i T_0 , registrerade i $T_1, T_2, T_3 \dots$). I verklighetsbeskrivningen, kausalanalysen, ha begreppen statik och dynamik ingen som helst innebörd²⁾. Om man nu säger, att »statiken är ett gränsfall av dynamiken«, så är detta påstående fullkomligt antagbart med denna differentiering: den statiska kalkylen är ett förenklat sätt att betrakta den dynamiska kalkylen; i det förra fallet

¹⁾ Se förf:s »*Ekonomisk kalkyl och kausalanalys*«, *Ekonomisk tidskrift* 1942: 1 och där anförda tidigare skrifter samt »*Ekonomisk teori II: Det ekonomiska skeendet*«, som utkommer under 1943.

²⁾ *F. A. Hayek* har i sin nyutkomna bok »*The pure theory of capital*«, London 1941, sid. 18, not 1, anslutit sig till min uppfattning. Han skriver: »It is at least questionable whether the introduction of the terms statics and dynamics into economics (by J. S. Mill following A. Comte's similar division in sociology) . . . was beneficial. It seems to me that the only relevant distinction is between two methods, that of logical analysis of different plans existing at one moment (»equilibrium analysis«) and that of causal analysis of a process in time. For this distinction the terms statics and dynamics seem altogether inappropriate, and it would probably be better if they were to disappear entirely from economics.«. — Härtill är bara att tillägga, att begreppen med fördel kunna bibehållas, om de få ovan angiven innebörd, och sålunda uteslutande referera till en differentiering av den logiska kalkylen.

registreras ingreppets resultat momentant, i det senare kunna variablerna studeras i en följd av registreringspunkter. Som vi ovan visat, är den allmänna jämviktens metod endast riktig i sin dynamiska utformning, eftersom a) ett momentant jämviktsläge är obestämt och b) tillnärmelsen till jämvikten sker asymptotiskt efter en oändligt lång anpassningsprocess. Allt detta avser kalkylskalan, T-skalan; verkliga processer längs kalendertidens skala, t-skalan, ha med vår teoretiska indelning ex definitione endast plats i kausalanalysen. Vår dualistiska frågeställning har sålunda bl. a. även klarat upp sambandet statik-dynamik, som grumlats av talet om »dynamisering«, varmed menats inarbetning av faktiska (statistiska) variationer och »time-lags« längs t-skalan.

2) *Ex ante-ex post*. Sedan Myrdal infört anticipationerna i centralteorien ha deras användning i analysen ofta skiftat. Gemensamt för tvärsnittsanalys i T_0 och för period- eller förloppsanalys i planskarvarna vid $T_1, T_2, T_3 \dots$ är dock, att ex ante-ex post-relationen betraktas som momentan. Hos Myrdal ha ex post-storheterna emellertid ingen teoretisk relevans, hos Lundberg är differensen ex post- ex ante i princip det kausala elementet, men relationen mellan planerna ex ante och planresultatet ex post inom varje period betraktas icke som en tidskrävande process med dess i perioden inlagrade kausalkedjor. Ex ante-ex post är genomgående en tidlös reaktion (med tidlös menas givetvis icke t-lös — därom kan det i kalkylen icke vare fråga — men T-lös)¹⁾. Ställes detta betraktelsesätt i relation till den av mig utvecklade tankegången, så kan det sägas, att just reaktionen ex ante-ex post är problem²⁾. Just förhållandet mellan ett struktur- och konjunkturfasbestämt (och därför reallt tidslokaliserat) ingrepp och dess tidskrävande effekt på autonoma processer i tiden, som endast delvis behärskas av det planerade ingreppet, är det centrala verklighetsproblemet och därmed kriteriet på den ekonomiska politikens effekt. — Avståndet mellan min uppfattning och anticipations-teoriens är störst, om sistnämnda teori — med Keynes och någon

¹⁾ Jfr. *K. Philip*: »Det offentliga finanspolitik og den økonomiske aktivitet«, Kbh. 1942, sid. 18: Disposition ex ante och resultat ex post utspelas på samma kalkyltidsnivå; de sekundära följderna av den fullt realiserade planen verka däremot längs T-skalan, innan den andra situationen uppstår. Diskussionen i anknytning till fig. 64 (sid. 230) och 65 (sid. 270) ligger däremot mycket närmare den uppfattning, som jag vill hävda.

²⁾ Jfr min diskussion av *Lindahls* metod i art. »Socialekonomisk analys«, *Ekonomisk tidskrift* 1937, sid. 103—106.

gång de av Keynes starkast påverkade representanterna för Stockholmskolan — indentifieras med en uppställning av »schedules«, d. v. s. suppose-konstruktionernas funktionella system som den ekonomiska teoriens hela innehåll (»Om inkomst av storleken m , så är konsumtionen av storleken n « o. s. v.). I min framställning 1) ersätts dessa »schedules« med kalkylmodeller, som äro rationaliseringar av det planerande subjektets tankeform, varvid modellerna äro anknutna till de för den gällande strukturen relevanta aktiviteterna; 2) sidoställas dessa logiska kalkylmodeller med den rekonstruerande kausalanalysen för samma skede. Anticipationsteorien, uppfattad som funktionell alternativanalys, sträcker sig i sin generalitet utanför den strukturbestämda kalkylmodellens legitima område, men samtidigt saknas de korrektiv, som kausalanalysen, prognoskontrollen och premisskontrollen innebära. Anticipationsteoriens funktionella alternativanalys är — liksom all klassisk och nyklassisk teori, med undantag för den rigoröst på X-samhället inriktade — på samma gång för vid och alldeles för begänsad. För vid därför att den anses alltid giltig, för begränsad därför att den över huvud taget icke ser nationalekonomiens verklighetsproblem.

3) Makro-mikro. Marshall är den siste uttalade klassikern, men han är även den förste företagsekonomen i modern mening. Klassikernas tes — makroekonomiens planer erhållas genom en enkel summering av mikroekonomiens planer — går fortfarande igen i den nutida, i full utveckling varande, företagsekonomiska teorien och kommer särskilt tydligt till uttryck i den engelskspråkliga litteraturens inkomstbegrepp, som än måste uppfattas som företagsinkomst, än som nationalinkomst. Jantzens introduktion av begreppet ekonomikrets samt hans teori för statskalkylen måste dock så småningom åvägabringa ökad klarhet. Vid såväl kalkyl som kausalanalys måste man emellertid inse, att förhållandet mellan företagsplaner och hela samhället omslutande planer (monetär, finansiell eller allmän planekonomisk kalkyl) skifta i olika struktur- och konjunkturlägen. Monopolkalkylen har helt annan innebörd 1850 och 1910, därför att institutioner, motiv och ekonomisk makt förändra makro-mikro-relationen. Men även i konjunkturförloppet spelar denna relation in: Man kan nämligen säga, att makro-mikro-relationen är positivt korrelerad med cykeln: i depressionsfasen är det mikroenheterna, företagen, som på grundval av sina kostnadsberäkningar äro handlingssubjekt; under högkonjunkturen är staten med sina penningvärdevårdande organ

den avgörande parten. De finanspolitiska »reflationsingreppen« under svår depression söka bryta denna makro-mikro-relationens positiva korrelation med cykeln, men detta innebär en djupgående strukturändring, som alldeles icke kan givas den tillfälliga krispolitikens prägel¹⁾.

4) Strukturindikatorer. Man kan tala om många olika slag av strukturer: ekonomisk-politisk struktur, gruppstruktur, produktionsstruktur, monetär struktur och inkomststruktur. Först genom ekonometrisk behandling få dessa strukturer och deras förändring sin betydelse²⁾, ty det är först därigenom, som vi kunna komma kausala faktorer i djupare mening på spåren. Statens andel i nationalinkomsten, de skilda socialgruppernas relativa storlek, näringsgrenarnas relativa produktionsvärden, betalningsmedelsförsörjningens sammansättning, inkomstpymidens utseende under en lång följd av år giva upplysningar om strukturernas sekulära ändring och utvecklingstendens. Dessa strukturindikatorer och deras samverkan med konjunkturindikatorer för skilda gruppaktiviteter ger det väsentliga underlaget för en kausal analys av industrialismen. Vi skola taga ett enda exempel för att visa tankelinjen: Antag, att vi som led i strukturanalysen närmast beakta den ekonomisk-politiska och gruppstrukturen i U. S. A. under de senaste 50 åren. Vi kunna då uppställa en idéskiss, som anger riktlinjerna (fig. 1). Axeln XY mäter den ekonomisk-politiska strukturen med ledning av statens andel i nationalinkomsten: ett absolut fri-konkurrens-samhälle, där statens andel är noll, skulle då lokaliseras i X: ett absolut plansamhälle, där alla privatinkomster saknas, i Y. På Z_x -axeln avsättes det förtrustade kapi-

¹⁾ Se nedan, avd. IV.

²⁾ W. Eucken säger i »Die Grundlagen der Nationalökonomie«, 2. uppl. Jena 1941, sid. 268: »Die Frage nach dem Ordnungsgefüge der Wirtschaft ist keine quantitative Frage«. Som god Marshallian och i anslutning till den omfattande diskussionen om »Wirtschaftsordnung«, »Wirtschaftsstil« och »Wirtschaftsstufen« måste Eucken, som ju icke har kännedom om ekonometriens metod och problematik, intaga denna ståndpunkt. Att han icke desto mindre fotar hela sin undersökning (1. uppl. 1940) på den stora antimonien mellan logisk kalkyl och kausal analys av det ekonomiska skeendet — sålunda i direkt anslutning till tanken i min »Das Problem der sozialökonomischen Synthese«, Lund 1938 — är endast glädjande. Eucken har därför bland tyska ekonomer kommit att få samma betydelse som T. W. Hutchison bland engelska ekonomer med sitt arbete »The significance and basic postulates of economic theory«, London 1938 (jfr. F. Zeuthens rec. i Nationalökonomisk Tidsskrift 1939). Båda peka på metodproblemets fundamentala betydelse i vår vetenskaps nuvarande utvecklingsfas.

talets storlek i förhållande till det totala företagskapitalet; på Z_a -axeln de i fackföreningar sammanslutna arbetarnas antal i % av den totala arbetarnumerären. I ett rent frikonkurrens-samhälle kommer uppenbarligen strukturen att betecknas med punkten X.

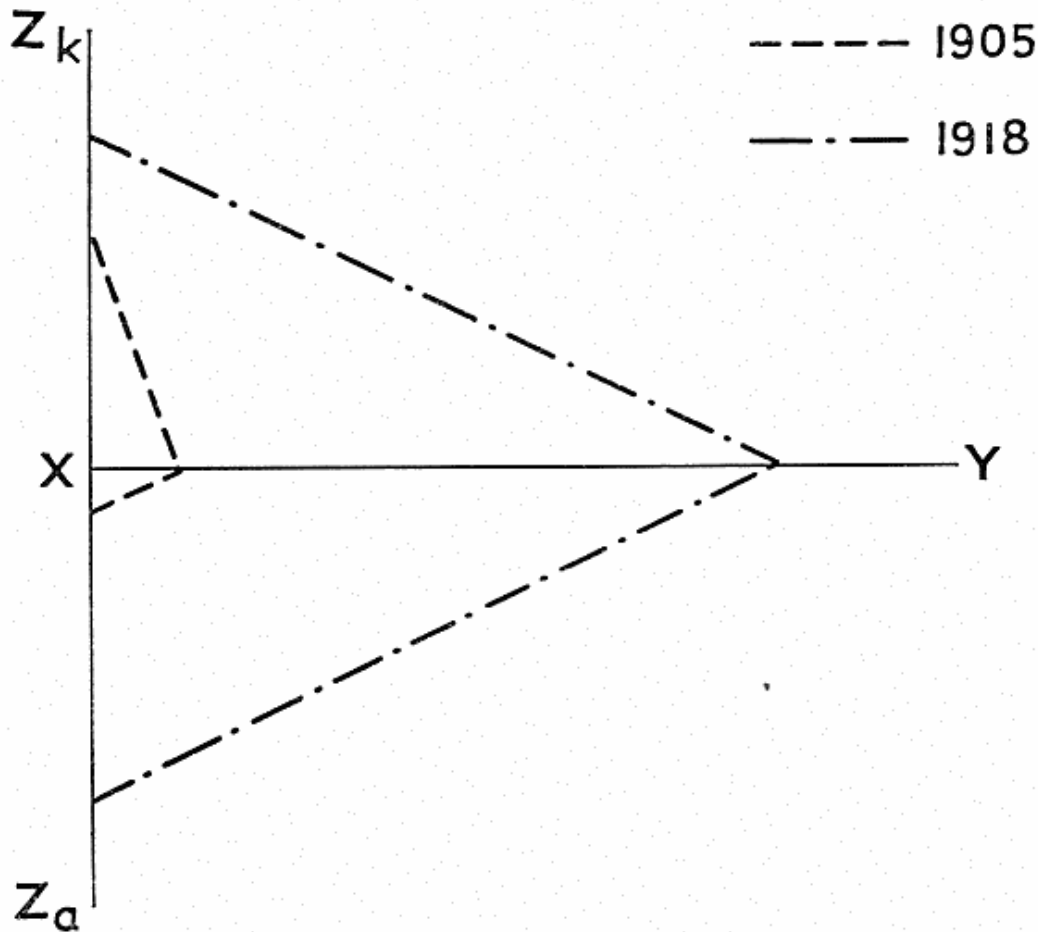

Fig. 1.

Ett rent plansamhälle blir en triangel vars ändpunkter äro Y , Z_k och Z_a . För U. S. A. under den nämnda tiden kan man tänka sig, att den statistiska analysen ge de på fig. 1 angivna situationerna för 1905 (sedan förtrustningen kommit långt på väg samtidigt som statsmakt och arbetarsammanslutningar voro svaga) och 1918 (då staten övertagit kontrollen över stora delar av näringslivet och över den av staten tvångsorganiserade American federation of labor). Detta enda exempel torde vara nog för att visa, vilka möjligheter, som strukturindikatorerna lova att tillföra kausalanalysen och icke minst en konjunkturanalys, som vill tränga djupare

än till totalitetsindikatorernas samspel i ett som strukturkonstant uppfattat samhälle.

5) Jämvikt. Till sist skola vi vid denna komparativa analys åter taga upp jämviktsbegreppet. Vi ha klargjort jämviktsidén i det allmänna jämviktssystemet (jämvikt i $T_{+\infty}$) och vi ha pekat på »jämviktens« innebörd i T_0 , då den utgör planens eller kalkylens utgångspunkt. Sistnämnda jämvikt är ekonomiskt-strukturellt obestämd; varken i det totala eller det partiella sammanhanget har man något skäl att kalla utgångsläget för ett jämviktsläge. Det är intet annat än en problemställning med givna och sökta variabler, och »jämvikten« representeras endast av ett likhetstecken mellan den lösbara ekvationens båda membra. Det walraska simultanekvationssystemet uttrycker ekonomisk jämvikt i X-samhället vid registreringspunkten $T_{+\infty}$; kalkylens formel uttrycker logisk jämvikt i ett rationellt mål-medels-schema. Denna logiska jämvikt finnes i T_0 liksom i $T_1, T_2, T_3 \dots$, eftersom storheterna i de på T_0 följande registreringspunkterna helt enkelt erhållas genom variation av en multiplikativ faktor. Om man i kalkylen vill tala om jämvikt i T_0 så kan man också tala om jämvikt i de följande registreringspunkterna; förloppet är ju givet i T_0 på samma sätt som en projektils bana är bestämt av skjutvapnets elevation och laddning¹⁾.

Man kan nu fråga sig: Omfattar kalkylmodellen även den växelverkan mellan faktorerna och de sekundära effekter, som framträda genom ingrepp i enlighet med kalkylen? Tvingas man då inte tillbaka till ett generellt jämviktssystem, som innefattar både kalkyl och kausalanalys? Genom att uppställa lika många kombinationer av kalkylmodeller som det finns strukturer, så kan man ju få jämviktsanalysen aktuell²⁾. — Denna relevanta invändning mot den dualistiska teorien mötes dock med argumentet, att kalkylen endast kan taga hänsyn till sina primärt givna premisser. Endast i ett perfekt funktionerande plansamhälle (Y-samhälle), skulle kalkyl och verklighet överensstämma, så att all prognoskontroll och därmed följande premisskontroll bleve onödig. Vad man alltså når, genom att uppställa alltmer aktuella kalkylmodel-

¹⁾ Jag är alltså här enig med prof. *Nybolle*, som i diskussionen framhöll, att ett system i rörelse är lika mycket i jämvikt som ett system i vila. Men hela resonemanget rör kalkylens, icke kausalanalysens, område.

²⁾ Prof. *Zeuthen* inledde diskussionen med ett intressant anförande, som upptog detta spörsmål till behandling. Även cand. polit. *Hans Brems* och cand. polit. *I. Grünbaum* belyste denna fråga.

ler är att minska spänningen mellan plan och skeende — men man bryter därmed icke ner muren mellan kalkylens logistik och det faktiska skeendet med dess ständigt (för oss) nya kombinationer av repetitionsfenomen. Verklighetsproblemet elimineras i X-samhället, därför att det är en transcendental konstruktion, som just utgår från premissen om verklighetens identitet med l'ordre naturel; verkligheten elimineras även i det absoluta Y-samhället, där den centrala statsmaktens momentant verkande ledning av hela systemet utgör schemats förutsättning. I båda dessa fiktiva samhällstyper saknas verklighetsproblem, kausalitetsproblem och summeringsproblem (mikro-makro-relationens variation). Men i alla verkliga samhällen uppträder den oundvikliga spänningen mellan logisk plan och faktiskt, tidsligt förlopp. Endast genom att acceptera denna dualism och differentiera analysen på de båda områdena, närmer man sig den socialekonomiska syntesen, som måsta eftersträvas ehuru den, absolut taget, är ouppnåelig.

IV.

Vi skola till sist granska en under det senaste årtiondets ekonomiska politik mycket uppmärksammas doktrin, den s. k. multiplikatorprincipen, för att på ett konkret sätt uppvisa den eminent praktiska betydelsen av metodproblemens fördjupning.

Multiplikatorprincipen har som bekant framställts av Kahn (i *Economic journal* 1931) och Keynes (i hans »General theory«, 1936). Om man betecknar relationen mellan en stegring i konsumtionsutgifterna och en primär inkomststegring som den marginella konsumtionsbenägenheten (q) så är investeringsmultiplikatorn $k = 1/1 - q$. Ut ifrån dessa begreppssammanställningar dragas därpå de mest vittgående konsekvenser om köpkraftsstegring och »inkomstgenererande investering« som medel att häva depression och »undernormal sysselsättning«. Konstruktionen är ett praktexempel på en jämviktsekonomisk-logistisk generalisering av konjunkturanalysens resultat; alla de ingående analyser av skilda konjunkturcyklar, som framlagts under 1900-talets tre första årtionden, hade påvisat kapitalvaruproduktionens större dispersion och större konjunkturkänslighet i förhållande till konsumtionsvaruproduktionen, ehuru dessa förhållanden kunna växla starkt från cykel till cykel. Ingen av de ledande, induktivt och deduktivt arbetande konjunkturforskarna skulle ha vågat tänka sig sådana våldsamma generaliseringar som dem, vilka multiplikator- och accelerations-

principen kasta fram. Dessa »principer« bli därför till sin typ liksom den klassiska doktrinen rationaliseringar av en intuitivt uppfattad verklighet, men sakna fullständigt den klassiska lärans sammanhållande element, naturfilosofien, med dess logiskt korrelerade premisser, som referera till en fiktiv men homogen struktur, den naturliga ordningen.

Multiplikatorprincipen »översätter« alltså en ur konjunkturforskningen lösryckt observation till en jämviktsekonomisk tes, varigenom den, dels flyttas från t - till T -skalan och refererar till en tänkt nupunkt (T_0), fastän den sedan utan vidare anses kunna förklara faktiska tidsförlopp, dels förklaras vara en alltidgiltig ekonomisk lag, dels betraktas som ett renodlat ekonomiskt-politiskt instrument. Man kan fråga sig om den nationalekonomiska isoleringsmetoden¹⁾ någonsin handhåfts på ett mindre genomtänkt sätt.

Förvisso har multiplikatorprincipen icke stått oemotsagd. Följande fyra kritiska punkter skola anföras: 1) Multiplikatorprincipen förutsätter, att penninginkomst på kort sikt kan identifieras med realinkomst (alltså i motsats till konjunkturparadoxen), men principens arbetar samtidigt med begreppet jämvikt in the long run, då förutsättningen blir orimlig. 2) Det förutsättes, att den del av den inkomstgenererande investeringen, som icke går till konsumtivt använd köpkraft utan till sparande steriliseras, vilket i längden är en absurd premiss²⁾. 3) Multiplikatorns effekt vilar på den marginella konsumtionsbenägenheten, men denna är synnerligen stabil och med undantag för mycket kortvariga effekter (t. ex. den s. k. Rooseveltkonjunkturen 1933/34) och utomordentligt höga multiplikatorvärden är konsumtionsökningens inkomstgenererande och sysselsättningsstegrande effekt ringa³⁾. 4) Multiplikatorprincipen har dels en »statisk«, begreppsdefinierande

¹⁾ Jfr *O. Lange*: »Die allgemeine Interdependenz der Wirtschaftsgrößen und die Isolierungsmethode«, Zeitschrift für Nationalökonomie, Band IV (1932).

²⁾ *D. H. Robertson*: »Notes on Mr. Keynes' General theory of employment«, Quarterly journal of economics, 1936. — *Robertsons* kritik av *Keynes* har alltid varit av särskilt intresse, därför att båda bygga på den nyklassiska traditionen, men *Robertson*, i motsats till *Keynes*, därjämte är en framstående konjunkturforskare med kännedom om den deduktiva och induktiva analysens resultat utanför Cambridgeskolan.

³⁾ *A. H. Hansen*: »Fiscal policy and the business cycle«, New York 1941, part III. Se även min rec. av detta betydelsefulla arbete i Statsvetenskaplig tidskrift, 1942: 2.

innebörd, som får anses referera till läget ex post, dels en »dynamisk« mening som ex ante vill förklara ingreppets slutliga effekt; den förstnämnda är logiskt korrekt men irrelevant, den senare har vikt, men är oriktig försåvitt man icke anger observationsperiodens längd, varvid summan av de inkomstgenererande konsumtionsutlägggen och summan av de sparade (=tesaurerade) inkomstdelarna kan bestämmas¹).

Man kan säga, att dessa fyra kritiska punkter med skäl lägga stor vikt vid multiplikatorprincipens ena grundfel: dess bristande differentiering mellan tids- och jämviktsekonomi. Men principen har även ett annat, hittills obeaktet grundfel: den differentierar icke mellan skilda gruppaktiviteter, exempelvis skilda näringsgrenar och företag utan laborerar uteslutande med totalitetsbegrepp.

De statsliga inkomstgenererande och konsumtionsstegrande investeringarna avse enligt multiplikatorprincipens idé främst att motverka högkonjunktursens övergång i depressionen; man tar sikte på »full sysselsättning« eller fullt kapacitetsutnyttjande, icke endast av socialpolitiska skäl utan också därför att endast detta läge synes realisera kretsloppsekonomiens lagar, för vilka den statiska kalkylen anses gälla. Att multiplikatorbegreppet faktiskt kom till stånd under trycket av den svåraste depression, som den industriella epoken uppvisat, syntes dock icke lägga hinder i vägen för denna kalkylmodell, som utgår från kalkylregeln: »Antag problemet löst!«

Om vi därför belysa multiplikatorprincipens tillämpning på högkonjunktursen, då kris hotar, ha vi valt dess strategiskt idealtypiska situation. Antag då, att vi mäta företagsprofiten eller nettototalinkomsten varje år på så sätt, att vi dels vid årets början uppskatta den väntade profiten (inkomst ex ante, E_a), och dels vid årets slut införa uppgifter om den faktiska profiten (inkomst ex post, E_p). Som framgår av fig. 2 (vänstra diagrammet), avsätts för varje år under en hel cykel E_a efter x-axeln och E_p efter y-axeln. Linjen $E_a = E_p$ anger de förväntade och faktiska in-

¹) *J. W. Angell*: »Investment and business cycles«. New York 1941, ch. XI: The multiplier, saving and investment. — Jfr. även *K. Philip*, op. cit. kap. VIII. — Nödvändigheten av att angiva den periodlängd, för vilken multiplikatorprincipen skall gälla, motsvaras av samma krav i fråga om finanspolitikens konjunkturprincip, tesen om budgetens över- och underbalansering i omvänd proportion till cykeln. Se min »Ekonomisk teori, I«, sid. 235 ff.

komsternas sammanfallande. Vi erhålla då ett förlopp som tecknas av linjen $t_0 \dots t_9$.

Antag nu, att vi differentiera mellan olika industrigrupper; vi få då en rad kurvor av typen $t_0 \dots t_9$ med varierande värden. Om vi särskilt studera läget vid högkonjunktorens topp (t_6) kunna vi för ett antal industrigrupper (u_1, u_2, u_3, u_4, u_5) beräkna relationen E_p/E_a i läget t_6 . Ordnas dessa relationer efter fallande dignitet erhålla vi kurvan på fig. 2 (högra diagrammet). Den horisontella linjen $\Sigma \frac{E_p}{E_a}$ anger genomsnittet av de beaktade relationerna, vilket vi kunna beteckna som den reala antecipationsnivån.

Multiplikatorresonemanget kommer nu att eftersträva en stegring av denna reala antecipationsnivå — man vill hindra en blickfältsförkortning — och detta bör i konsekvens med hela tankegången taga sig uttryck i offentliga investeringar i de industrigrupper där den reala antecipationsnivån är lägst och syselsättningen därför relativt minst¹⁾. Som Alvin Hansen visat²⁾, är det ett märkligt faktum, att alla stora kriser, såsom 1837, 1857, 1873, 1893 och 1929 (i U. S. A.) 2 till 4 år tidigare föregåtts av en allmän byggnadskris. Den offentliga investeringen borde därför framför allt riktas mot byggnadsverksamhet. Detta är ju i full harmoni med multiplikator teoriens tillämpning under 1930-talet, icke minst i de nordiska länderna.

Man räknar alltså med att dessa offentliga investeringar genom att öka syselsättningen i gruppen u_5 skal höja den reala antecipationsnivån till $\Sigma \frac{E'_p}{E'_a}$. Frågan är nu den, om denna kalkyl kommer att visa sig riktig. Vad representerar gruppen u_1 , vars relation mellan realiserad och förväntad inkomst ligger högst under

¹⁾ Den rent monetära konjunkturförklaringen, som fortfarande kommer igen i så många förklädnader, intar här samma ställning som multiplikatorprincipen. Även kritiker av sistnämnda princip acceptera den odifferentierade analysen av totalitetsbegrepp. *Angell* (op. cit. sid. 101) har i sin krisbeskrivning följande karakteristiska sats: »Again, the adverse movement of cost-price ratios would do no damage to total income if it did not induce hoarding; and bottlenecks could be adjusted, given sufficient time and again hoarding. Both are harmful precisely because they do induce hoarding«. Denna konjunkturförklaring i termer av tesaurering, omloppshastighet och betalningsmedelsströmmar visar, att *Hawtreys* »purely monetary theory« av 30 år tillbaka ännu lever och finner anhängare.

²⁾ *A. H. Hansen*, op. cit. part I.

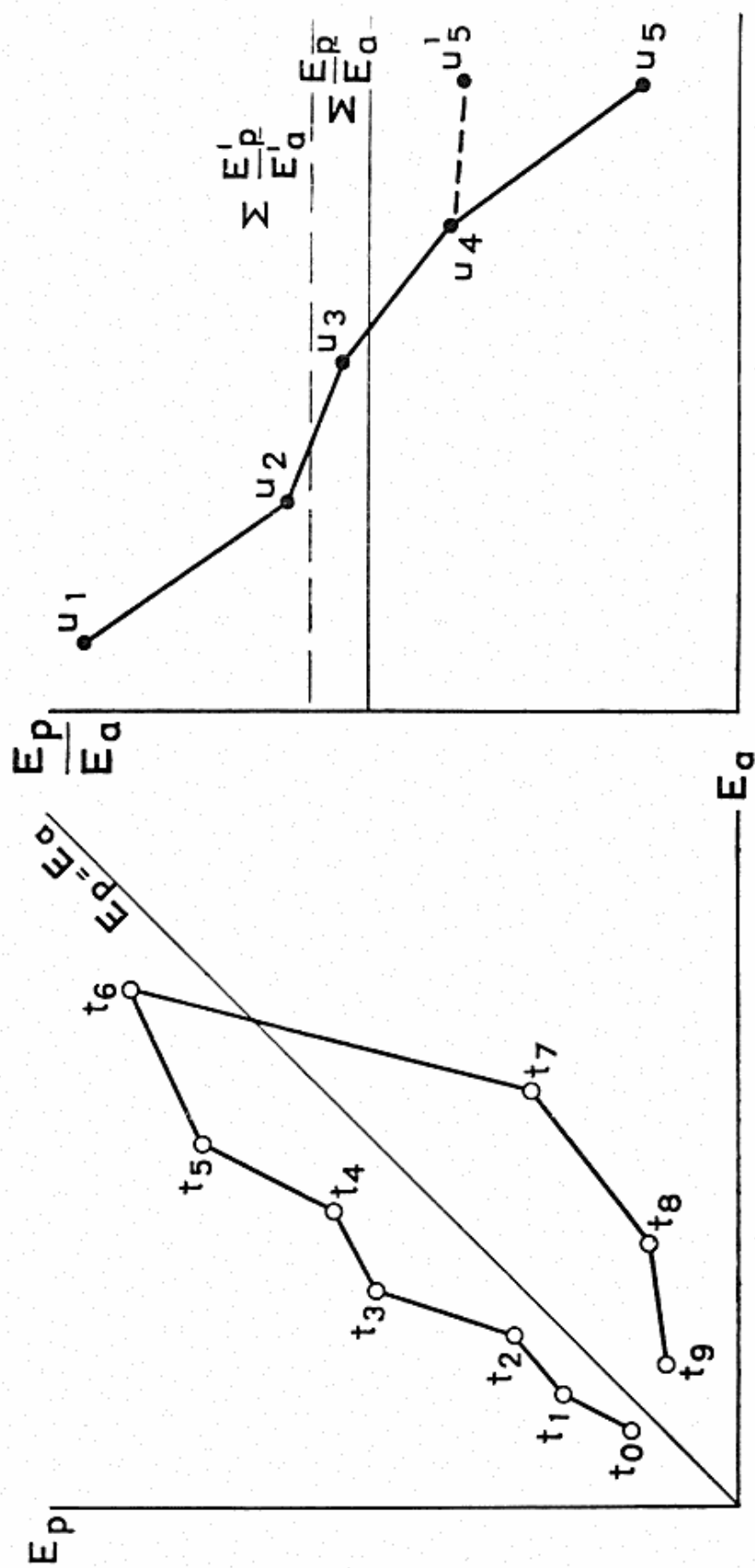

Fig. 2.

högkonjunkturen? Med största sannolikhet är den den studerade cykelns ledande grupp, uppsvingets karakteristiska bärare. Den är alltså under 1800-talets mitt järnvägsbyggande, senare elektricitetsindustri, under 1920-talet motorindustri. Till denna grupp har den privata investeringen koncentrerats under det föregående uppsvinget. Men dennas grupps relation mellan realiserad och förväntad inkomst är ej homogen: liksom för hela industrien kunna vi för gruppen u_1 framställa ett diagram av precis samma typ som fig. 2, högra bilden.

Man kan då fråga sig: Kunna statliga investeringar i gruppen u_2 utjämna felinvesteringarna inom gruppen u_1 ? Uppenbarligen icke. Man kan, principiellt, höja den reala antecipationsnivån, och sålunda — även principiellt — söka vidmakthålla det pågående uppsvinget med dess redan starka expansion av gruppen u_1 och med bibehållen privat investeringskoncentration på denna grupp. Resultatet kan då endast bli, att dispersionen mellan starkt räntabla och oräntabla företag i gruppen u_1 ytterligare ökas. Till sist kommer kreditgivningen icke att kunna bortse från detta förhållande och kreditinskränkningen för de mindre räntabla företagen kommer då på känt sätt att framkalla misstro till hela näringsens avkastningsutsikter. Då det gäller hela uppsvingets ledande industrigren, måste en sådan tendensomkastning nödvändigtvis utlösa krisen och vid det laget torde inga offentliga investeringar kunna hindra en likvideringsprocess, d. v. s. en omprövning av samhällets kapitalintensitet och dess fördelning av köpkraften på skilda investeringsobjekt.

Med detta exempel har jag velat visa, huru multiplikatorresonemanget, även frånsett dess sammanblandning av jämvikts- och tidsekonomi¹⁾, döljer svåra misstag genom den generalisering, som följer med totalitetsbegreppen inkomst, antecipationer, pris, kost-

¹⁾ Problematiken i min »Om det ekonomiska livets rytmik« (1925, 1928) antyder endast nationalekonomiens verklighetsproblem. Den bygger därför i viss mån på begreppsmotsättningen statik-dynamik, som tidigare behandlats av bl. a. *Fetter, Patten, Vogel* och *Streller* och senare framför allt av *Ragnar Frisch* (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1929). Den dualistiska frågeställningen eller den grundläggande antinomien mellan kalkyl och skeende framställes i »Ekonomiskt framåtskridande och ekonomiska kriser« (1931) som motsättningen mellan jämvikts- och tidsekonomi, i »Socialekonomisk analys« (Ekonomisk tidskrift 1937) skarpare som alternativ- och kausalanalys, medan i »Ekonomisk teori, I« (1939) termen alternativanalys utbytes mot kalkylmodeller. — Jag har anmodats införa denna not för att klargöra gången i metodologiens utveckling.

nad etc. Först en analys, som går in på gruppaktiviteterna och bakom dessa även de skilda näringsgrenarna kan giva en sann bild av skeendet och därför också giva underlag för en något så när realistisk kalkylmodell. Med generaliseringen följer bortseendet från felinvesteringarnas fundamentala roll för krisens uppkomst. Man kan säga, att liksom konjunkturforskningen banat väg för en fördjupning av nationalekonomiens metodproblem, så har begreppet felinvestering skapat utgångspunkt för en realistisk konjunkturteori. Detta begrepp har blivit en indikator på en teoris ställning till hypotesen om ett homogent krettslopp av köpkraftsenheter eller dess beaktande av reala, strukturella föränderlighetsfaktorer.

Jag har med min framställning sökt klargöra, att nationalekonomiens metodproblem för närvarande måste betraktas som vår vetenskaps centrala problem — och detta i lika hög grad för ekonomisk teori och för ekonomisk politik, eftersom kausalt förklarande rekonstruktion av skeendet och rationell konstruktion av tids- och strukturlokaliserade kalkylmodeller äro interdependenta uppgifter. Teoretisk utveckling nås endast genom teoretisk differentiering, vilket gäller såväl kausalanalys som politiskt instrumentala kalkyler. Därför är det ingen paradox utan en bärande princip i påståendet, att man nalkas den socialekonomiska syntesen genom socialekonomisk differentiering av premisser och metoder.
